
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

BOOK REVIEWS

Rafaela Dolenc, *Stoji v planini vas ... Tolminske Ravne* (spremna beseda Marija Makarovič). – Tolmin: Tolminski muzej, 2006. – 429 str., ilustr.

Gradivo za prek 400 strani obsežno domoznansko monografijo o rojstni vasi Tolminske Ravne je avtorica Rafaela Dolenc, upokojena učiteljica, zbirala desetletja z željo, da ga bo nekoč objavila. Po opravljenem računalniškem tečaju leta 2002 je sedla za pisalno mizo in se – kolikor ji je čas ob drugih obveznostih dopuščal – lotila pisanja. Poleg urejanja že zbranega gradiva – nekatere pripovedi o načinu življenja in navadah v vasi sta z možem, prof. Janezom Dolencem dokumentirala že pred 40 in 20 leti – pa je avtorica ponovno stopila na teren. Sestavila je rodovnike vseh ravenskih družin – starejše podatke je pridobila iz arhiva v župnišču, novejše pri domačinih, ki so še v vasi, oz. pri izseljenih sorodnikih (tudi po svetu). Zbirala je njihove spomine in pričevanja ter z njihovo pomočjo sestavljala zgodovino vasi. Pripovedovalci, piše Dolenceva, so bili nad njenim delom navdušeni, z veseljem so ji pomagali z vsem, kar so vedeli, ji zaupali spomine, številni so posodili stare fotografije in druge dokumente.

Knjiga je razdeljena v 11 poglavij, ki nakazujejo glavne vsebinske sklope. V njih ni splošnih pregledov in teorij, temveč gre za zelo pisan mozaik najrazličnejših arhivskih, predvsem pa spominskih utrinkov iz osebnega spomina avtorice, pripovedovalcev ali iz izročila, ki se je ohranilo od prejšnjih rodov. Tako posamične enote v poglavjih pogosto presegajo naslovno temo, saj je besedilo, pa naj beseda teče o čemer koli, polno navezav na zanimivosti iz življenja in dela *Ravnharjevu*, kakor se poimenujejo domačini. Nekateri odstavki ali vsebinski sklopi niso daljši od dveh vrstic in se zdijo na prvi pogled nepomembni in zunaj konteksta. Pa vendar, ko sestavimo vse drobce, spomine in zgodbe posameznikov, dobimo precej natančen vtis o socialnih in gospodarskih razmerah v določenem časovnem obdobju. Pa ne le to, s preprostim pisanjem – velikokrat prvoosebno ali iz spominov ljudi o eksistencialnih stiskah, boju za preživetje, tragičnih izgubah otrok ali najbližjih ter drugih nesrečnih dogodkih, pa tudi o srečnejših trenutkih – vstopamo tudi v emocionalno sfero posameznikov in lokalne skupnosti. Ker gre pretežno za gradivo iz ust domačinov, se avtorica trudi, da bi tako tudi ostalo, in v besedilu ohranja leksikalne posebnosti lokalnega narečnega govora.

Na časovno os so uvrščeni zelo različni konkretni dogodki, ki so zaznamovali vas, družino ali zgolj posameznika. Tako so npr. v poglavju »Ravne skozi čas« v razdelku o času med obema vojnama oz. italijanske okupacije 1918–1943 opisane razmere in novosti, ki jih

je vpeljal fašistični režim in so v vas prišli Italijani, o kontrabantu, ki se je v tem času razvil, o ljubeznih, o smrtnih nesrečah, o hudih boleznih (davica, oslovski kašelj), o novostih v kuhinji, cesti, služenju domačinov v italijanski vojski, o dveh sirotah, ki sta prišli iz Brd in iskali nov dom, o aleksandrinki Neži, novem denarju – lirah, o vodni oskrbi za gospodinjstva, o novih hišnih imenih in zamenjavi hišnih števil, o kasarnah in njihovem vplivu na življenje domačinov, telefonu, poitalijančevanju osebnih imen, o šoli, povodnji, o verskem življenju, o odhajanju s trebuhom za kruhom po svetu in še mnogočem.

V poglavju »Domovi in družine« avtorica opiše hiše in prebivalce v različnih obdobjih (popisi prebivalstva od leta 1763 do 2006); nato se loti natančnejše razčlenbe rodovnikov vseh ravenskih družin in opiše življenjske poti njihovih članov (še posebej, če so bile te nevsakdanje v kakršnem koli pogledu) do danes – zremo celo, kje živijo potomci, koliko otrok imajo, ipd.

Poglavje »Materialna slika« se začne s popisom ledinskih imen v vasi in okolici, kar 188 jih naniza. Razdelek bi vsebinsko bolj sodil k duhovni kulturi v nadaljevanju, vendar z njim avtorica smiselno predstavi prostor, v katerem se odvijajo gospodarske dejavnosti (njive, travniki, pašniki, gozdovi...). Nato opiše hiše in gospodarska poslopja, njihovo namembnost, opiše preskrbo z vodo, elektrifikacijo in dogodke ob in po potresih leta 1976, 1998 in o poteku obnove v poznejših letih. Pri vsem nenehno vpleta konkretne dogodke, ki se nanašajo nanje. Nadaljuje z vsemi gospodarskimi panogami: od poljedelstva, živinoreje, posebej planšarstva, sadjarstva, gozdnega gospodarstva, prehrane (tudi recepti), različnih obrti do oblačilne kulture.

V naslednjem poglavju »Socialna slika« najprej zremo o aktivnem delu otrok (domačih in tistih, ki so prišli od drugod), ki so služili kot pastirčki in pestrne. Pri tem nas seznanja s številnimi podrobnostmi: kako so bili oblečeni, kaj so jedli na paši, kakšne so bile njihove pravice in dolžnosti, kako je bilo s šolanjem ... Nato opiše, kaj so počeli hlapci in dekle, predstavljeno pa je tudi, od kod so prišli tuji posli in h kateri hiši ter kam so za delom odhajali domačini in domačinke (dekleta največ za služkinje ali pestrne v Gorico in Trst, ena celo v Egipt). Še natančneje se avtorica posveti poslom v domači hiši, pri Seljanovih: seznam vseh hlapcev, dekel in pestern s kratko življenjsko zgodbo ali konkretnimi spomini nanje. Sledi opis letnih kmečkih del: oranje, spravilo sena, koline, preja, mlekarjenje, opravila v planinah in še mnogo drugega. Nato ob konkretnih spominih in zgodbah predstavi še cerkvenega leta (prazniki) in življenjskega kroga (rojstvo, krst, birma, vstop v šolo, *štelinga*, poroka, testament, smrt, pogreb).

Besedila slovstvene folklore v poglavju *Duhovna slika* so navadno dokumentirana s podatki o nosilcu in zapisovalcu, včasih tudi z datumom zapisa, obsegajo pa molitve, nabožne pesmi, povedke, pesmi (lokalne in širše znane, ki so jih domačini radi prepevali), prerokbe, uganke, precej je pregovorov in rekov, kletvic, vzklikov in drugih posebnih narečnih besednih zvez. Poleg zapisov besedil so podana tudi poročila o kontekstu, npr. kako in kdaj so molili, ipd. V razdelku o ljudski medicini – o tem je avtorica že objavila članek v *Tolminskem zborniku* leta 1975 – izvemo o načinu zdravljenja v preteklosti, o pomenu zagovorov in

zeliščnih zdravil ter vražah, o navadah in verovanjih v zvezi z nosečnico in porodnico (kaj mora in česa ne sme), o negi otroka, higieni. Med drugim doda tudi pričevanja o uspešni amputaciji noge, ki jo je opravil neki domačin, ki se je nekoliko razumel na medicino »iz vojske ven«. Človek, ki je operacijo preživel in dočakal visoko starost, si je sam naredil leseno nogo in potem do konca življenja delal na kmetiji. Na koncu poglavja naniza še nekaj otroške slovstvene folklore: krajše pesmice, besedila, ki so del igre, izštevanske, pa tudi opise iger, s katerimi so se zabavali otroci.

Da avtorica ne izpusti nobenega dogodka iz življenja v vasi, se pokaže v poglavju o smučarskih prireditvah v Tolminskih Ravnah, ki so jih vsako leto organizirali s sodelovanjem sosednjih vasi (Zadlaz Čadrg, Zadlaz Žabče, Čadrg). Dokumentirano je vse, od snežnih razmer v času tekmovalcev do seznama najboljših petih tekmovalcev v vsaki kategoriji. Prireditve je bila vselej množično obiskana, čeprav so smeli tekmovati le tisti, ki so si bili v sorodu z udeleženci s sodelujočimi vasi: izseljenci so torej še v dobrem stiku s svojimi kraji.

Posebno poglavje je namenjeno tudi kulturni dejavnosti na vasi: kako so peli ob raznih priložnostih, o branju, posebej je pregledano kulturno delovanje med drugo svetovno vojno in po njej. Še posebej podrobno so opisani delovanje, nastopi, člani, program in nasploh vse v zvezi s folklorno skupino Razor, ki jo je leta 1985 ustanovila prav avtorica te knjige. Knjiga se sklene s poglavjem *Spomini*, v katerem so nanizani pomembnejši življenjski mejniki iz avtoričine biografije. Na dveh straneh so nato razgrnjeni še avtoričino mnenje in pogledi na razmere v vasi danes in njene perspektive. Dolenceva z grenkobo ugotavlja, da je danes, ko je vas v celoti obnovljena in z dolino povezana z asfaltno cesto, vedno bolj prazna, zapuščena. Mladi so odšli, prihajajo le še kot vikendarji. Vendar se je pred kratkim iz mesta vrnila mlada družina in ta bo morda zgled tudi drugim, z optimizmom končuje knjigo Rafaela Dolenc.

Poljudna domoznanska monografija se v nekaterih segmentih približuje strokovnemu delu. Pomemben in tehten del knjige so številne fotografije, ki dopolnjujejo in bogatijo besedilo, in številne imajo visoko dokumentarno vrednost. V knjigi s tako podrobnim opisom kraja in njegovih prebivalcev bodo kaj uporabnega gotovo našli tudi raziskovalci – folkloristi, etnologi, zgodovinarji, dialektologi in morda še kdo; v pomoč jim bo tudi seznam uporabljenih arhivskih in drugih pisnih virov in informatorjev. Kljub drobnim pomanjkljivostim, ki jih utegne opaziti strokovnjak, pa gredo avtorici Rafaeli Dolenc vse čestitke za tako obsežno in z velikim veseljem opravljeno delo, s katerim je postavila veličasten spomenik svojemu rojstnemu kraju, dragocen spomin *Ravnharjem* in njihovim potomcem ter prispevala k ohranjanju slovenske kulturne dediščine nasploh.

Barbara Ivančič Kutin

Maruška Markovčič in Tadeja Primožič (ur.), *Na podeželju ... Etnološke raziskave na območju vzhodnega dela Mestne občine Ljubljana*. – Ljubljana: Mestna občina, Oddelek za gospodarske dejavnosti in turizem, Služba za kmetijstvo in upravne zadeve; CIZA, Zavod za razvoj podeželja, 2006. – 302 str., ilustr.

Na podeželju ... Etnološke raziskave na območju vzhodnega dela Mestne občine Ljubljana je monografija znanstvenih in strokovnih člankov, ki so večinoma nastali na podlagi raziskav etnoloških raziskovalnih taborov na Jančah in Lipoglavu med letoma 2002 in 2005. Na štirih taborih, ki jih je organiziral Oddelek za gospodarske dejavnosti in turizem pri Mestni občini Ljubljana (MOL) s sodelovanjem Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo ljubljanske Filozofske fakultete, so študentje pod vodstvom mentorjev (večinoma študentov višjih letnikov) raziskovali teme, povezane z gospodarskimi dejavnostmi na območju, domačo obrtjo in rokodelstvom, stavbno dediščino, socialno zgodovino, ustnim slovstvom in prazničnim letom. Monografijo bi lahko razdelili na dva dela: prvi, splošnejši del predstavlja podeželje kot pomemben del Ljubljane (Gorazd Maslo), povezavo etnologije z razvojem podeželja (Maruška Markovčič) in govori o razvoju podeželja med teorijo in prakso (Tadeja Primožič). Drugi del uvede prispevek o splošnih značilnostih vzhodnega dela Ljubljane (Maruška Markovčič), sledijo mu bolj specializirani članki mentorjev na etnoloških taborih o nekaterih omenjenih in raziskanih temah.

Podeželje predstavlja kar dve tretjini območja Mestne občine Ljubljana. Za vzdrževanje značilne krajine in hkrati za produkcijo hrane pa je bistveno kmetijstvo z dopolnilnimi in drugimi dejavnostmi, za razvoj katerih na različne načine (finančna sredstva, strokovna pomoč, tudi etnološke raziskave) med drugim skrbijo pri MOL, v uvodnem članku pojasni Gorazd Maslo, vodja Odseka za razvoj podeželja in upravne zadeve pri MOL. Kako pomembna je vloga etnologije v razvoju ljubljanskega podeželja, predstavi Maruška Markovčič, glavna organizacijska in strokovna vodja etnoloških raziskovalnih taborov na tem območju, zaposlena kot višja svetovalka za razvoj podeželja pri MOL. Podrobneje pojasni, na kakšen način lahko etnologi pomagajo pri soustvarjanju kakovostnega in razvojno perspektivnega življenjskega okolja. Tadeja Primožič, strokovna vodja taborov, poda kratek pregled razvoja podeželja v Sloveniji in ljubljanski občini ter predstavi sodelovanje občine, etnološkega oddelka in ljubljanske enote Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije (ZVNKDS) pri raziskavah ljubljanskega podeželja.

V monografijo so zajeti kraji vzhodnega dela Mestne občine Ljubljana, torej Janče z okolico, dolina Besnice in območje okrog Lipoglava. Prvi projekt Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) na območju sedanje MOL je potekal že leta 1991 na Malem vrhu, v letih 1993 in 1994 sta mu sledila še projekta v krajevnih skupnostih Besnica in Lipoglav. Njihovi rezultati so vidni v združenju kmetij Sadna cesta med Javorom in Jančami, prek katerega kmetje med drugim prodajajo pridelke in izdelke na prireditvah. Sadna cesta je leta 2004 kot sekcija Turističnega društva Besnica - Janče prejela nagrado Evropskega sveta za

razvoj podeželja (ARGE) za posebne dosežke in edinstven pristop pri razvoju podeželja, za pohodne in učne poti (Borovničeva in Kostanjeva pohodna pot, Gozdna naravoslovna učna pot Mali vrh) in dobro obiskane turistične prireditve (Kostanjeve nedelje, Prazniki jagod). K pripravi strokovnih podlag za razvoj podeželja in k razvoju novih vsebin pa so med drugim pripomogli raziskovalni tabori, na katerih so študentje etnologije in kulturne antropologije obravnavali segmente kulture, pomembne za povečanje učinkovitosti gospodarskih dejavnosti in razvoj dopolnilnih dejavnosti, hkrati pa tudi za zbujanje občutka pripadnosti, medsebojne povezanosti in za dvig življenjske ravni na obravnavanem območju.

V monografijo niso vključeni vsi rezultati raziskav, ki so bile izvedene na taborih, pač pa posebnosti in dejavnosti z največjim potencialom za razvoj območja. Obravnavane so v prispevkih v drugem delu monografije, ki jih uvede članek Maruške Markovčič o bistvenih značilnostih vzhodnega dela Mestne občine Ljubljana. Markovčičeva z Barbaro Dolničar nadalje analizira tudi šege in navade (življenjske, letne, delovne) v 1. polovici 20. stoletja (žal prispevek ni lektoriran, kar moti pri branju). Barbara Dolničar poleg tega obravnava t. i. *ljubljske butarice*, značilne za to območje. Andreja Bahar Muršič, konservatorica na ljubljanski območni enoti ZV NKDS, predstavi splošne značilnosti stavbne dediščine na obravnavanem območju na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Darja Kranjc je obdelala žganjekuho (celovito predstavitev te dopolnilne dejavnosti in njene vpetosti v življenje domačinov gre posebej pohvaliti) in pletarstvo, Mojca Bele čebelarstvo, mlinarstvo in žagarstvo, Petra Stefanovič pa kulinariko in izdelavo cvetja iz papirja; t. i. *janska vezivka* in *janska butarica* sta – poleg jagod, žganih pijač in likerjev Sadne ceste – namreč prepoznavna »zaščitna znaka« janskega območja.

Ker brez poznavanja načina življenja ljudi ni mogoče doseči celostnega razvoja območja, je monografija *Na podeželju ...* kot nadgraditev etnoloških raziskovalnih taborov oz. zbir vseh na obravnavanem območju pomembnih segmentov dediščine – osnova, na kateri lahko občina snuje nove razvojne projekte in nadgrajuje obstoječe vsebine. Je priročnik za vse, ki se ukvarjajo s trajnostnim razvojem, saj je v njej v strokovnih prispevkih predstavljeno, kako uspešno uresničiti postavljene cilje, hkrati pa je tudi knjiga sama (fizični) dokaz o uspešnosti raziskav za razvoj podeželja v Mestni občini Ljubljana. V njej so zbrane zamisli za različne dopolnilne dejavnosti, izdelke obrti in rokodelstva ter razvoj turizma. Za domačine je knjiga pričevanje o njihovi tradiciji, ustvarjalnosti, zgodovini, načinu življenja. Za etnologijo pa je monografija pomembna predvsem zato, ker pokaže na pomen zaposlitve oz. dela etnologa v službah, ki dozdaj niso bile njihova značilna poklicna oz. zaposlitvena področja – pravzaprav praktično povsod, kjer gre za sodelovanje z lokalnimi skupnostmi – in opozori na vsestransko uporabnost, večkrat celo potrebnost etnoloških raziskav za razvoj določenega območja oz. gospodarskih dejavnosti.

Saša Poljak Istenič

Annikki Kaivola-Bregenhøj, *Riddles. Perspectives on the use, function and change in a folklore genre.* – Helsinki: Finnish Literature Society, 2001 (*Studia Fennica, Folkloristica* 10). – 186 str., ilustr.

Annikki Kaivola-Bregenhøj v monografiji izčrpno predstavi žanr uganke. Upošteva tekstovne, teksturne in kontekstualne elemente folklornega dogodka, tj. zastavljanja ugank, in predstavi obrazce, po katerih so uganke zgrajene. Ustavi se tudi pri različnih definicijah in opozarja na nezadovoljiv in neustaljen nabor terminov v povezavi z uganke.

Za uvod v nadaljevanje avtorica oriše zgodovino uganke od prvega domnevnega zapisa sumerske uganke leta 3100 pr. n. št., nato pa še na kratko spregovori o uganki v *Rigvedi*, *Svetem pismu*, *Talmudu* in *Koranu*. Označi jo za hkrati mrtev in živ žanr in za enega najstarejših žanrov v folklorni tradiciji ter tudi kot pripovedovalko o materialni kulturi družbe, v kateri je uporabljena. V evropski uganki so upodobljeni predvsem predmeti s kmetije, iz ženskega sveta ali iz sveta, ki ga vidimo skozi hišno okno, redko so upodobljene divje živali, večkrat pa pes, konj, mačka, miš. Avtorica poudarja, da se je v zadnjih letih tradicija uganke zelo spremenila, kar je povsem razumljivo, saj so metafore v ugankah vezane na kulturni kontekst: tako zelo so povezane s predmeti in kulturo, da s hitrim razvojem hitro izginjajo. Uganke, ki so bile nevtralne, so se obdržale, čeprav zvenijo zastarelo.

Priljubljenost uganke se je v času spreminjala; v 16. stoletju so bile razširjene predvsem uganke v latinščini in grščini, v 17. in 18. stoletju so dosegle prestižni položaj – izhajali sta celo reviji o ugankah, hkrati pa je nastajalo ogromno avtorskih ugank. Nato so uganke začele izglabljeni svojo visoko vrednost in se spremenile zgolj v zabavo za otroke.

V sodobnem času so najpogostejša oblika uganke t. i. šaljiva vprašanja, v katerih pripovedovalec pove predstavo v vprašalni obliki kot odgovor; tovrstne šale so razširjene predvsem med mladimi. Šaljiva vprašanja temeljijo na stereotipih in imajo neskončno različic (šaljiva vprašanja s sloni, blondinkami, etnične uganke).

V drugem razdelku se Kaivola-Bregenhøj osredini na definicije uganke, ki so vezane predvsem na njene formalne in tekstne značilnosti (navaja naslednje avtorje: Aristotel, Taylor (1938), Georges in Dundes, Charles T. Scott, Harries, Ju. i. Levin, Ruth Finnegan, Elli Königs Maranda). Dan Pagis je edini upošteval socialno funkcijo uganke: *Vsaka uganika mora ustrezno izpolnjevati dva pogoja: prvi je socialna funkcija kot tekma med zastavljalcem uganke in uganjevalcem, drugi je literarna forma, ki mora biti težka in enigmatična, vendar pa mora vsebovati podatke za dešifriranje*; ta položaj se vzpostavlja tudi med avtorjem in bralcem (str. 52). Na tradicijskost sta bila pozorna Pepicello in Green, saj sta poudarila, da mora imeti uganika, kakor vsa folklor, določeno tradicijskost in mora biti v performančnem kontekstu. Pozorna sta bila predvsem na opis kulturnega in performančnega konteksta. Avtorica definira uganiko kot tradicionalen, fiksiran verbalni izraz, ki vsebuje podobo in navidezno nasprotje; sestavljena je iz podobe (*image*) in odgovora (*answer*).

V tretjem razdelku je žanr uganke razdeljen na različne kategorije, pri čemer je razde-

litvi v oporo razdelitev uganke Abrahamsa in Dundesa na pet kategorij: 1. opisne uganke (*descriptive riddles*), 2. šaljiva vprašanja (*joking questions*), 3. modra vprašanja (*wisdom questions*), 4. sestavljanke (*puzzles*), 5. parodične uganke (*parody riddles*). Kategorije, ki jih opiše Kaivola-Bregenhøj, so: prave uganke (*true riddles*), šaljiva vprašanja (*joking questions*), vizualne uganke (*visual riddles*), modra vprašanja (*wisdom questions*), sestavljanke (*puzzles*), parodične uganke (*parody riddles*), knjižne uganke (*literary riddles*).

Prave uganke (opisne, enigme, prave u.) so opisi objekta, katerih namen je v metafori namigovati na nekaj povsem drugega; nekatere metafore so mednarodne, vendar večinoma vsaka kultura in področje ustvarjajo svoje metafore.

Šaljiva vprašanja za razliko od pravih ugank skoraj nikoli niso metaforična. Najpogostejša oblika je navidez resno vprašanje; večina se začne z vprašalnico: *kaj, zakaj, kako* in *kakšna je razlika med*. Pravila zgradbe šaljivih vprašanj so enostavna in prilagodljiva, zato so lahko improvizirana. Za to kategorijo je značilen smeh ob šali, istočasno pa doseči globljo raven, ki presega zgolj besedno igro. Zelo priljubljeni sta bili dve vrsti, in sicer šaljiva vprašanja s slonom in z blondinko, sledijo vprašanja o rasah in etičnih stereotipih, političnem dogajanju.

Vizualne uganke obsegajo tako risbe kot geste/gib. Delijo se na t. i. *doodles* (*drawing + doodle*; ne gre le za slikovno predstavitev, saj vsebuje gledišče iz nenavadnega kota, pogosto gre za prikaz le enega dela objekta v vprašanju ali pa nenavadno perspektivo), rebus (vsebuje sliko/podobo in črke; v to podkategorijo sodijo tudi skrajšani zapisi (npr. *IOU = I owe you*) idr. skrajšave mladih v pisni komunikaciji, pogosto v pisanju kratkih telefonskih sporočil in v elektronski pošti), numerični testi bistrosti, sestavljanke, ki morajo biti rešene s premikanjem vžigalic, dodajanjem sliki ali reševanjem skrivne kode.

Modra vprašanja (bistroumna, prenicljiva) so najbližje pravim ugankam, ker odgovor terja znanje, ki ne more biti razbrano iz podobe.

Ta kategorija ugank je pogosto vir za parodijo – resna vprašanja, ki terjajo poznanje biblične zgodovine, so spremenjena v šaljiva vprašanja. Druga podkategorija so t. i. obešenjaške uganke (*neck riddle*): uganke postavljalcu reši življenje: rabelj ne zna odgovoriti, torej zapornik/obsojenec lahko živi; vse obrnejo kontekst smrti v kontekst življenja. Pri tej podkategoriji je najpomembnejše izumljanje uganke, ne pa reševanje, saj na uganko ne bo mogoče nikoli odgovoriti. Večina je mednarodnih. Tretja podkategorija so primerjave: poudarjene so skrajnosti (s primerjavo: npr. *What is whiter than milk? – Snow. – What is blacker than a crow? – His feathers. / Kaj je bolj belo od mleka? – Sneg. – Kaj je bolj črno od urane? – Njeno perje.*) (str. 69).

Sestavljanke preverja bistrost in aritmetično znanje; znanje pri tej vrsti ni nekaj, česar bi se naučili na pamet, temveč gre za učinek/storitev in predanost. Velikokrat je odgovor daljši od vprašanja; nekatere se kažejo kot parodije.

Parodične uganke vsebujejo vzorec pričakovanja: za uganjevalca je uganika lahka za ugibanje, saj postavljalec zastavi uganko tako, da jo je lahko rešiti. Vsak tip uganke je lahko parodiran. V otroški folklori (*children's lore*) v parodiji iščejo element presenečenja, zato je ta vrsta druga najpogostejša med šolarji (*Why did the chicken cross the road? – He wanted to*

get to the other side. / Zakaj je kura prečkala cesto? – Hotela je priti na drugo stran.) (str. 73). Takšna vrsta uganek je bila uporabljen tudi v reklamne namene (*Chicken worth crossing the road for. A cock laid an egg on a mountain. Which side of the mountain did the egg roll down? – Cocks don't lay eggs. / Piščanec, za katerega se spleča čez cesto. Petelin je vrh gore izlegel jajce. Po katerem pobočju se je odkotalilo jajce? – Petelini ne ležejo jajc.*) (str. 73). Gre za preprost vzorec, ki ima skoraj neskončne možnosti za igriva izumljanja.

V četrtem razdelku so opisane seksualne uganke kot posebna kategorija žanra. Kaivola-Bregenhøj je pozorna na tekst in na kontekst. Tovrstne uganke temeljijo na napačnem pričakovanju: vprašanje namiguje na seksualno vsebino, odgovor pa je povsem nedolžen (*Something round, split in the middle/Surrounded by hair, and water comes out. – An eye. / Nekaj okroglega, v sredi razklanega. / Okrog so dlake in izloča vodo. – Oko.*) (str. 80). Nedolžnost odgovora ima dvojni učinek: takšne uganke razvnamajo in zabavajo, pogosto osebe nasprotnega spola, ali pa seksualne uganke prebijejo led v okoliščinah, ko je to potrebno.

Veliko erotičnih uganek je mednarodnih; menda so jih v 16. stoletju ustvarili potujoči učenjaki.

Druga podkategorija so slikovne sestavljanke in zamenjave elementov (*spoonerism*): kakor pri šaljivih vprašanjih tudi pri risbi odgovor pozna le risar, ki vedno poda zabaven preobrat enostavni vizualni izjavi.

Tretja podkategorija ima na začetku vprašalnega dela vedno besedno zvezo *Kakšna je razlika med ...*, odgovor je povsem nedolžen, medtem ko so bila namigovanja nasprotna – »pokvarjena« (*What is the difference between a nun and a girl in a bathtub? – The nun has hope in her soul. / Kakšna je razlika med nuno in dekletom v kadi? – Nuna zaupa svoji duši.*) (str. 88). Gre za besedno igro. Za vse seksualne uganke je značilno, da je pravi odgovor vedno v vlogi napačnega.

Peti razdelek je namenjen obravnavi konteksta in funkcij uganke. Uganke so dolgo preučevali kot izolirane tekste, celo tako, da je bila povezava med podobo in odgovorom zanemarjena ali celo spregledana. David Evans je poudarjal, da je treba ugankarske dogodke raziskovati kot celoto, zato je pri zbiranju uganek neogibno napisati uganke + odgovor + opis pomena, sprejemalca, zunanje okoliščine itn.

Za uganke je značilno, da vedno potrebujejo posebno performančno situacijo. Konteksti v tej situaciji so različni: situacijski kontekst, sobesedilo oz. lingvistični kontekst, kulturni kontekst, kognitivni kontekst (Malinowski), generični kontekst.

Funkcija uganek je predvsem zabava ali pa je zabava združena z vzgojo. Sicer pa uganke nimajo univerzalne funkcije, ki bi jo prepoznali kjerkoli na svetu, npr. na Filipinih menda nimajo vzgojnih ciljev.

V šestem razdelku so raziskane razsežnosti izumljanja uganek in jezika. Uganke se na slogovni ravni razlikujejo od druge poezije po tem, da vsebujejo otvoritveno in sklepno formulo. Druga posebnost jezika uganke so evfonije (*Hanry mandy dandy, bendylegs galandy, sat at the side of the field*), v nekaterih jezikih rime in predvsem paradoksnе podobe (*paradoxical images*). Po obliki se jezik uganke v večini razlikuje od vsakdanjega govora. Jezikovni slog je

tako standardiziran, da ne omogoča razkritja iznajditelja uganke. Po drugi strani poetičen jezik ponuja veliko modelov za izražanje podpore ugankarjevi ustvarjalnosti in spominu.

Jezik v uganki je dvoumen, kar mora uganjevalec ugotoviti. Postavljalet uganke se z dvoumnostjo, ki je fonološka, morfološka in sintaktična, nauči manipulirati. V ugankah je zelo priljubljena uporaba metafore, ker zavaja poslušalca in prikaže nov vidik stvari, objekta ali dogajanja. Razmerje med metaforo v podobi uganke in odgovorom je zelo kompleksno. Metafore, ki zaživijo v ugankah, je avtorica razdelila na »žive« (*living*) in »odmirajoče« (*faded*) – to so tiste, ki živijo v jeziku ugank, in tiste, ki ne zbudajo več pozornosti oz. niso več v uporabi. Meja med njima je nejasna in se spreminja iz ene kulture v drugo, ker so uganke primarno vezane na kulturni, socialni in ekonomski kontekst uporabnikov; objekti, ki naj bi jih uganili, so vezani na njihovo življenjsko okolje. Velikokrat so povezani tudi s subkulturo, zato splošno poznavanje kulture ne zadošča vedno za razumevanje metafore.

V sedmem razdelku je preučena povezava med podobo in odgovorom. Na začetku zastavljanja ugank ima postavljalet uganke očitno višji status od uganjevalcev, saj ima tako intelektualno (odgovor na uganko) kot socialno moč (moč, da določi, ali je odgovor sprejemljiv). »Pravi« odgovor na metaforo uganke (*riddle metaphor*) je vedno razkrit na koncu – to je eno od pravil igre. Avtorica se sprašuje, kako so uganke v resnici rešene; na to vprašanje je veliko odgovorov, hkrati pa variirajo med kulturami in podžanri ugank. Pri ugankarskem dogodku izkušen uganjevalec prepozna pogosto uporabljene klišejske metafore in poda pravilni odgovor ali z uporabo svojega znanja o žanru ali s premetenostjo ali ker so mu znane podobne podobe ali pa že ve odgovor vnaprej. Uganke rešuje na dva načina: ponujen odgovor temelji na ustvarjalnosti uganjevanja in na deduktivnem procesu, medtem ko odgovor, ki ga pričakuje uganjevalec, temelji na konvencionalni interpretaciji metafore, ki ne dopušča nobene variacije.

Študije na terenu kažejo, da uganke niso intelektualna vaja – če kdo ne ve odgovora, nima spodbude, da bi ga našel. Uganke morajo biti naučene, to znanje pa prinaša ugled.

V osmem razdelku se avtorica posveti prihodnjemu raziskovanju ugank. Poleg določitve terminologije predlaga razširitev raziskav tudi na medije (radio, televizija in internet), kjer se tradicija ugank nadaljuje v obliki kvizov in drugih podobnih oblikah, na koncu katerih uganjevalec dobi neko materialno nagrado. Sicer pa opozarja na pomanjkljivo podrobno analizo podžanrov; meje med njimi so v sodobni ustni tradiciji zamegljene, nejasne.

Knjiga Annikki Kaivola-Bregenhøj je odličen prikaz vsakršnega obstoja ugank, tako v tekstni obliki kot v kontekstu, ter predstavitev njihovih glavnih značilnosti. Hkrati knjiga odpira vrsto novih vprašanj in raziskovalnih področij. Dejstvo je, da so bile uganke v preteklosti eden bolj zanemarjenih žanrov v raziskavah slovstvene folklore, zato je toliko bolj dobrodošlo, če na tržišče pride novo in kakovostno delo s to tematiko v središču. Želeli bi si prevoda tega dela v slovenščino.

Saša Babič

